
Z HISTORIE

Psychoterapie ve starých lékařských spisech

Šedivec V.

Se snahou o psychologické ovlivnění duševních nemocí se setkáváme již v nejstarších písemných památkách starověku. V této době, kdy ještě nebyly známy příčiny duševních nemocí ani jejich léčba, měly snahy o jejich psychologické ovlivnění svou pozitivní stránku. Složitý ceremoniál zařikávání, věšteg a magie působil jako prostředek k uklidnění, jako opatření, jež zbavovalo zoufalství, pasivity a beznaděje a dávalo pocit, že v každé situaci se lze něčím bránit.

Staří Egypťané, kteří věřili, že duševní nemoci jsou vyvolány zlými duchy zemřelých, se snažili vyhnat zlého ducha zařikáváním, vyhrožováním nebo zastrašováním. V Haerstově papyru (15. stol. před. n. l.) byl např. zlý duch zastrašován tím, že bude nucen požívat odporné věci, neopustí-li tělo posedlého. V jednom zařikávání se praví:

„Mrtvý, mrtvá, zakuklenče, skrytý v mém těle a v mých údech! Vyjdi z mého těla a z mých údů! Hleď, přináším ti k jídlu výkaly! Skrytý, chraň se! Zakuklenče, uteč!“

Staří Egypťané věřili, že nemoci lze zažehnat také tzv. zástupnou obětí, kdy se snažili přenést nemoc zaklínací formulí z člověka na jiného tvora, např. z novorozence na ptačí mládě. Používali také různé lsti; např. matka prohlašovala své nemocné dítě za boha Hora, aby nemoci nahnala strach.

Staří Babyloňané věřili, že duševní nemoci jsou způsobeny démony (zloduchy) a snažili se podobně jako Staří Egypťané vyhánět demony z těla napadeného zařikáváním, zaklínáním, zastrašováním, podáváním kouzelných nápojů a podobně. V jednom zaklínání se praví:

„Jsem zaklínač, velekněz Eúv... zlý Utuku, zlý Alu... nemoci, smrti... zlý osude, ať jsi kdekoliv, vzdal se ode mne! Odejdi z tohoto domu!.. Zaklínám tě nebem, zaklínám tě zemí. Nepřibližuj se k tomuto člověku...“

Čarodějného ducha se snažili Staří Babyloňané vyhnat z těla postiženého také pomocí **kouzla**. Proti obávané démonce Lamaštu zhotovili hliněnou figurku a snažili se démonku z těla napadeného zařikáváním odvrátit do sošky. Kladli k sošce chléb a vodu, nádobku s mastí a každý den ji převlékali do nových šatů, do úst vkládali kousek uzeneho srdce selete. Věřili, že démonka neodolá pochoutce a tělo opustí. Po několika dnech, když se domnívali, že démonka přešla do sošky, narychlo se figurky zbavili: rozbili ji a zahrabali do země nebo ji vyne-

sli do pouště nebo naložili do loďky a kouzelným zařikáváním ji vyslali na moře.

Na psychologickém ovlivnění byl ve starověku založen také tzv. **chrámový spánek**, který byl ve Starém Řecku spojen s kultem boha Asklepia. Nemocní (duševně i tělesně), kteří doufali v zázračné uzdravení, přicházeli do Asklepiova chrámu, přinášeli obětní dary a podstupovali určitou psychologickou přípravu (očišťování, zasvěcovací rituály, zdržování se určitých jídel, půst apod.). Cílem bylo posílení náboženské víry, aby se duše mohla přiblížit k bohu a zajistit si jeho pomoc.

Hlavní úloha při léčení byla přikládána působení na psychiku nemocného. Věřilo se, že duše ovládá tělo ve zdraví i nemoci. Nemoc přichází do těla prostřednictvím duše, je-li duše dostatečně silná, nedovolí, aby nemoc přešla do těla. Oslabená duše není schopna se nemoci ubránit, mimo jiné také pro malou víru v božství. Je-li léčeno jenom tělo, nemoc se vrací. Věřilo se, že úplného vyléčení je možno dosáhnout tehdy, je-li současně léčena také duše. Jde tedy o jednu z nejstarších forem psychosomatického léčení. Ukazuje se, že nejstarší léčení bylo prakticky vždy jakousi živelnou psychosomatickou léčbou, kombinací magie a medicíny, kde se zdůrazňovalo, že účinné je kouzlo provázené lékem a účinný lék je provázený kouzlem.

Také **Platon** (428 - 347 před. n. l.) přikládá duši velký význam ve vzniku tělesných nemocí a všechny nemoci, i tělesné, doporučuje léčit „psychoterapií“. „...nemá se léčit tělo bez duše, to je také příčina, že mnohé nemoci unikají řeckým lékařům... Neboť z duše pocházejí všechny nemoci i zlé i dobré pro tělo a pro celého člověka... Duše se ošetřuje jakýmsi zařikáváním, a to zařikáváním jsou krásné řeči, z takových řečí vzniká v duši rozumnost a když ta vznikne, je možné opatřit zdraví hlavě i ostatnímu tělu...“

Ve starém Římě **A. C. Celsus** (asi 25 l. před n. l. - 50 l. n. l.) ve svém spise „De re medica“ (O lékařství), jenž je prvním zachovalým lékařským spisem antické medicíny po sbírce Hippokratově, považoval psychologické ovlivnění za nedílnou složku léčeni. (Celsus nebyl lékař, ale vzdělaný laik, jeho spis o lékařství je součástí rozsáhlejšího díla „Artes“). Celsus radí, aby nemocným, kteří trpí strachem, že nebudou mít co jíst, bylo čas od času oznamováno domnělé dědictví. Smutné myšlenky se mají rozptylovat hudbou a hrami, ale opovážlivost a drzost je třeba usměrnit bitím. Melanholikům doporuču-

je dávat naději, chválit jejich činnost a zajistit jim rozptýlení a zábavu. U halucinatorních stavů (třetí forma šílenství), kdy jsou nemocní klamáni představami (imaginibus), doporučuje ovlivnění strachem, jímž má být nemocný usměrněn k tomu, aby rozvažoval, co dělá. Jindy doporučuje nemocného náhle postrašit nebo vyděsit něčím, co prudce rozruší jeho mysl. Tak může být duše nemocného vyvedena ze stavu, v němž se nachází.

Galén (129 – 200), jeden z nejvýznamnějších lékařů starověku, se zabývá psychosomatickými vztahy a snaží se odpovědět na otázku, zda zařikávání, zaklínání a amulety mohou nemocným pomoci. Připomíná, že staří lékaři se shodovali v tom, že duše je ovlivňována tělesnými šťávami. Jestliže je duše „aequaliter temperata“ (tj. jestliže je ovlivňována šťávami o odpovídajícím složení, teplotě a vlhkosti), je také činnost těla dokonalá. Jestliže se člověk upne na nějakou věc, jež sama o sobě není ničím užitečnou, může si tak zajistit, že mu prospěje. Jinými slovy: jestliže člověk věří, že mu zařikávání a amulety pomohou, mohou mu skutečně pomoci. Na jiném místě Galén píše, že změněná šťávy mění duši a naopak změněná duše mění složení šťáv. Jestliže tedy lékař podpoří složení šťáv zařikáváním nebo pomocí amuletů, může přispět k upevnění zdraví i k rychlejšímu uzdravení.

Byzantský lékař **Aetius** (6. stol. n. l.) ve svých spisech uvádí, že antický lékař Philotinos nemocnému, který si stěžoval, že nemá hlavu, zatěžkal hlavu kovovou přilbou a „*nemocný, maje takto hlavu zatěžkanou, poznal, že hlavu má.*“

Arabský lékař **Avicenna** (980 – 1037) v kapitole „o nešťastném zamilování“ radí kromě somatické léčby (vyprazdňování, zavodňování, navození spánku apod.) také metody psychologického ovlivnění. Těm, kteří nemohou na lásku zapomenout, radí, aby jim ji rozmluvily zkušené ženy (tím, že jejich lásku zlostudí a pohání). Zlé nemocné, kteří zcela ztratili

rozum, je třeba postrašit, pokárat nebo potrestat.

Středověký lékař **Constantinus Africanus** (1020 – 1087) kromě somatického léčení doporučuje, aby falešné podezírání nebo intriky fantazie byly rozptylovány jemnými a laskavými slovy. Klamné myšlenky, jimiž je zaujata mysl, rozptylovány hudbou a lehkým vínem. Klade si jako Galén otázku, zda zařikávání, zaklínání a amulety mohou nemocným pomoci a odpovídá stejně jako Galén, že stav duše závisí na stavu těla a cítili se duše spokojena, je také činnost těla dokonalá.

Podobně popisuje **Arnaldus Villanovanus** (1235 – 1313) vliv citů a nálad, jež mají sídlo v srdci, na psychiku nemocného (myšlení, představivost a paměť), jež sídlí v mozku, a přispívá k anticipaci psychosomatické medicíny.

Renezanční lékař **Paracelsus** (1491 – 1541) doporučoval nemocným při chorea lasciva, jež podle Paracelsa vzniká z nadměrného hněvu, aby zhotovili figurku z vosku nebo pryskyřice a namluvili do ní své kletby a pak ji spálili.

Koncem 17. století významný italský lékař **G. Baglivi** (1668 – 1705) vyzdvihuje význam osobnosti lékaře ve styku s nemocným. Píše, že může skoro přísahat, jak slova lékaře ovládají psychiku nemocného a ovládají jeho představivost. Lékař, který dovede slovně zapůsobit na nemocného, může vyvolat takovou důvěru ve své lékařské umění, že se může významně přičinit o vyléčení i těžkých nemocí i těmi nejobyčejnějšími léky. To je také příčinou, proč různí lékaři, skoupí na slovo, toho nedosáhnou ani nejproslulejšími farmaky. To také vysvětluje, proč různí lékaři dosahují týmiž léčebnými prostředky různých výsledků.

Prof. MUDr. Vladislav Šedivec, DrSc.
Bezručova 32
301 37 Plzeň